

DYREKTORIUM OGÓLNE O KATECHIZACJI A KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Dyrektorium ogólne o katechizacji i Katechizm Kościoła Katolickiego to dwa bliskie sobie dokumenty katechezy, które łączą się wzajemnie w swoich treściach i katechetycznych zadaniach¹. Powstały w czasie intensywnej odnowy katechezy drugiej połowy XX wieku, która niewątpliwie miała wpływ na ich redakcję. Nie trudno w nich zauważyć odzwierciedlenie pojawiających się wówczas problemów i wyzwań katechezy. Bliższe poznanie kontekstu historycznego redakcji dokumentów oraz ich różnorodnych relacji pozwala głębiej spojrzeć na ich rolę i znaczenie dla katechezy w naszych czasach.

Zapewne wiele różnych czynników wpłynęło na powstanie *Dyrektorium*. Funkcjonująca od 1971 roku *Ogólna Instrukcja Katechetyczna* wymagała rewizji, aby sprostać wyzwaniom nowych czasów i ruchu odnowy katechezy. Należało uwzględnić także refleksję dwóch Zgromadzeń Ogólnych Synodów Biskupów poświęconych ewangelizacji (1974) i katechizacji dzieci i młodzieży (1977). Pojawiły się także nowe dokumenty katechetyczne Kościoła, które wytyczały drogi rozwoju katechezy, szczególnie adhortacje *Evangelii nuntiandi* (1975) i *Catechesi tradendae* (1979). Wreszcie nie można pominąć ważnego wydarzenia, jakim była publikacja *Katechizmu Kościoła Katolickiego* w 1992 roku. Stał się on źródłem treści dla nauczania wiary i miał ogromne znaczenie katechetyczne.

1. W poszukiwaniu genezy dokumentów

Proces narodzin dokumentów dokonywał się w klimacie wielu ważnych przemian kulturowych i religijnych drugiej połowy XX wieku. Rozprzestrzeniały się zjawiska sekularyzacji i dechrystianizacji społeczeństwa. Wszystko wymagało od katechezy nachylenia bardziej ewangelizacyjnego niż doktrynalnego. W takim klimacie rozdził się intensywny ruch odnowy katechezy, który należało ocenić i wprowadzić

¹ Zob. Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Dyrektorium ogólne o katechizacji*, Poznań 1997 (dalej cyt. DOK); *Katechizm Kościoła Katolickiego*, Poznań 1994 (dalej cyt. KKK). W tekście artykułu posługuję się skrótami *Dyrektorium ogólne o katechizacji* – „Dyrektorium” i *Katechizm Kościoła Katolickiego* – „Katechizm”.

w praktykę, zachowując jednocześnie pełny przekaz depozytu wiary Kościoła. Tak więc ewangelizacyjne i doktrynalne problemy stanowiły poważne wyzwania dla redaktorów zarówno Dyrektorium, jak i Katechizmu². Dokumenty miały określać kierunki dalszego rozwoju katechezy. W opracowaniu Katechizmu widziano gwarancję przekazu zdrowej i pełnej nauki Kościoła. Zadaniem Dyrektorium miało być wytyczenie zasad teologicznych i katechetycznych dla nowej praktyki. W tym celu zaczęto poddawać rewizji *Ogólną Instrukcję Katechetyczną*. Pierwsze prace podjęto na IX Sesji Plenarnej Międzynarodowego Konsylium ds. Katechezy w Rzymie we wrześniu 1994 roku³.

1.1 Ewangelizacyjne wyzwania pod adresem katechezy

W drugiej połowie XX wieku pojawiały się negatywne przemiany kulturowe wzywające do podejmowania działań ewangelizacyjnych. Ich opisy odnajdujemy w wielu ówczesnych dokumentach Kościoła, czego przykładem może być Konstytucja duszpasterska o Kościele *Gaudium et spes* czy *Ogólna Instrukcja Katechetyczna*⁴. Wskazywano na filozofie, ideologie i wrogie nauki sprzyjające procesom sekularyzacji oraz zjawiska indyferentyzmu religijnego⁵. W wyniku ich oddziaływania zagadnienie Boga i religii zaczęło tracić egzystencjalne znaczenie dla życia człowieka, przedstawiano je jako niegodne uwagi, nic nieznaczące czy też wręcz pozbawione sensu⁶. Rodziła się pilna konieczność przywrócenia znaczenia wiary dla życia człowieka. Problem silnego oddziaływania procesów sekularyzacji i dechrystianizacji zaczął dotyczyć głównie państw Europy Zachodniej. Już w latach czterdziestych ubiegłego stulecia we Francji H. Godin i Y. Daniel w swojej słynnej książce *La France, pays de mission?* pytali, czy ze względu na kryzys wiary francuskiego społeczeństwa nie należałoby traktować Francji jako kraju misyjnego⁷. A. Boyer natomiast mówił wówczas o potrzebie katechizmu misyjnego⁸.

² Zob. G. Cravotta, *Il nuovo Direttorio per la catechesi. Tradizione e rinnovamento*, "Itinerarium" 6(1998)n. 10, s. 133-158.

³ Zob. C. Bissoli, *Dyrektorium ogólne o katechizacji*, w: *Katecheza Kościoła w świetle Dyrektorium ogólnego o katechizacji*, Kraków 1999, s. 18-20.

⁴ Sobór Watykański II, Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*, 7 XII.1965, n. 4-10 (dalej cyt. KDK); Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Ogólna Instrukcja Katechetyczna* 11.IV.1971, 2-9 (dalej cyt. DCG).

⁵ KDK 4-10; DCG 2-9. Bogaty opis silnego wpływu przemian kulturowych na przeżywanie wiary w tamtych czasach znajdujemy w K. Rahner-N.Greinacher, *Grundzüge der Gegenwartssituation*, w: *Handbuch der Pastoraltheologie*, Band II/1, red. F.X. Arnold i inni, Freiburg-Basel-Wien 1966, s. 188-221.

⁶ Zob. P. Schoonenberg, *Révélation et expérience*, „Lumen Vitae” 1970 nr 25, s. 383-392.

⁷ Zob. H. Godin, Y. Daniel, *La France, pays de mission?* Paris 1943.

⁸ Zob. A. Boyer, *Du catéchisme vécu au catéchisme missionnaire*, Paris 1949.

Wyzwaniem była także nieskuteczność katechezy w środowisku instytucji szkoły. W wielu krajach Europy Zachodniej, czego typowym przykładem jest katecheza w Niemczech, uczniowie odczuwali duży dystans pomiędzy przekazywanymi prawdami wiary a konkretnymi problemami życia. Dla wielu z nich treści katechezy były pozbawione sensu i znaczenia⁹.

1.2 Burzliwe lata odnowy katechetycznej

Omówione przemiany kulturowe rodziły proces intensywnej odnowy katechezy obejmujący wszystkie jej struktury i wymiary. Na forum Kościoła powszechnego zredagowano *Ogólną Instrukcję Katechetyczną*, ustanowiono Międzynarodową Radę Katechetyczną, zwołano synody poświęcone ewangelizacji i katechizacji, których owocami były adhortacje *Ewangelii nuntiandi* i *Catechesi tradendae*. Znaczącym znakiem odnowy były także częste kongresy i spotkania katechetyczne, organizowane szczególnie w latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych ubiegłego stulecia w ramach międzynarodowego ruchu katechetycznego, które podejmowały istotne wyzwania wobec katechezy¹⁰. Nie można pominąć również ożywionej refleksji i praktyki środowisk katechetycznych Kościołów lokalnych. Odnowa katechezy dotyczyła poszukiwań w zakresie samej natury katechezy, jej celów i treści, metod, form i środowisk oddziaływania. Dostrzeżono konieczność katechezy, która nie może być tylko informacją, ale przede wszystkim powinna być formacją wiary. Mówiono o katechezie, która potrzebuje wspólnoty Kościoła i która będzie skierowana nie tylko do dzieci, ale i do dorosłych.

Szczególnym elementem odnowy katechetycznej była koncentracja wokół antropologicznego wymiaru katechezy. Powstało wiele nowych inicjatyw katechezy, w których odniesienia do problemów życia człowieka nie były podyktowane wymogami metodycznymi i dydaktycznymi, ale zaczęły stanowić istotny element samej treści katechezy. Świadectwem takiej katechezy jest kierunek hermeneutyki egzystencjalnej w katechezie w Holandii (dyrektorium *Linie fundamentalne nowej katechezy* z 1964 roku i słynny *Katechizm dla dorosłych* z 1966 roku), niemieckie modele katechezy antropologicznej w Niemczech („problemorientierter Religionsunterricht”, metoda korelacji, religijny wymiar egzystencji człowieka w koncepcji nauki religii H. Halbfasa)¹¹. Jakkolwiek antropologiczna odnowa

⁹ Zob. J. Gevaert, *La dimensione esperienziale della catechesi*, Torino 1984, s. 14-15.

¹⁰ Zob. U. Gianetto, *Ruch katechetyczny*, w: *Słownik Katechetyczny*, red. J. Gevaert, K. Misiaszek (red. wyd. polskiego), Warszawa 2007, s. 805-807.

¹¹ Zob. T. Panuś, *Główne kierunki katechetyczne XX wieku*, Kraków 2001, s. 83-164; E. Alberich, *Fede et esperienzanell movimento catechistico post-conciliare (Istanze, realizzazioni, problemi)*, w: P. Damu (red.), *Fede et esperienzanellacatechesi. Riflesione globale sul problema e orientamenti per la catechesi dei preadolescenti, adolescenti e giovani*, Leumann (Torino) 1982, s. 14-38; J. Gevaert, *La dimensione esperienziale della catechesi*, dz. cyt., s. 9-54.

katechezy była ważnym momentem w rozwoju katechezy, to jednak niosła w sobie poważne niebezpieczeństwo naruszenia integralności przekazu nauki wiary. Zaczęły pojawiać się liczne podręczniki i pomoce katechetyczne, w których dużo miejsca poświęcano treściom antropologicznym i nie zawsze przekazywano pełną naukę wiary. Przykładem mogą być liczne polemiki związane z publikacją *Katechizmu holenderskiego dla dorosłych*¹². Opublikowana w 1979 roku adhortacja *Catechesi tradendae* dokonała oceny odnowy antropologicznej katechezy i wyraźnie wzywała do czujności nad treścią katechezy¹³. J. Ratzinger zauważył niebezpieczne zjawisko rezygnacji z katechizmu, w wyniku czego doszło do „rozbicia głoszenia wiary na fragmenty”. Pojawiła się sytuacja, w której „głoszenie wiary nie tylko zostało zdane na arbitralność wykładu, ale poddano dyskusji pewne części wiary, które należą do jednej całości, a oddzielone od niej utraciły z nią związki”¹⁴. To zjawisko swoistego „rozbicia” treści katechezy zostało uznane za wielką szkodę dla jedności przekazu wiary¹⁵.

W kręgach katechetycznych rodziły się różnorodne spory, dyskusje i inicjatywy katechetyczne, które z jednej strony wyrażały niepokój o integralny przekaz doktrynalnej treści katechezy, z drugiej wskazywały na lęki sygnalizujące zatrzymanie procesu odnowy katechezy¹⁶. Ta nowa sytuacja prowadziła do coraz liczniejszych refleksji wskazujących na konieczność opracowania katechizmu powszechnego. M. Simon uważa, że to właśnie przypadek *Katechizmu holenderskiego* przyczynił się do zintensyfikowania prac nad katechizmem powszechnym. Powołana do oceny katechizmu komisja kardynalska zorientowała się, że zyskuje on dużą popularność i zaczyna stawać się katechizmem powszechnym. Ponadto wydana w 1971 roku *Ogólna Instrukcja Katechetyczna* nie była w stanie skutecznie czuwać nad poprawnością treści ówczesnych katechizmów. Dokument ze swej natury ograniczał się bowiem do podania jedynie ogólnego zarysu treści i kierunków odnowy katechezy.

¹² Por. J. Dreissen, *Diagnose des Holländischen Katechismus*, Freiburg-Basel-Wien 1968; J. Ratzinger, *Teologia e predicazione nel Catechismo olandese*, w: *Dogma e predicazione*, red. J. Ratzinger, Brescia 1973, s. 56-72; V.-M. Kuiper, „Hauptsünden“ des holländischen Katechismus, Zürich 1967.

¹³ Por. G. Groppo, *Cauto rinnovamento e integrità del contenuto*, „Orientamenti Pedagogici” 27(1980)11, s. 89. Adhortacja podkreśla, że „kto w jakimkolwiek punkcie narusza integralność orędzia, ten tym samym niebezpiecznie wyjaławia samą katechezę i zagraża jej owocom, których mają prawo po niej oczekiwać sam Chrystus i wspólnota kościelna. (...) Żadnemu katechecie nie wolno własną powagą dzielić dziedzictwa wiary na to, co on uważa za ważne i nieważne, aby potem jednego nauczać, a drugie przemilczać”. Jan Paweł II, *Adhortacja apostolska Catechesi tradendae*, 16.10.1979 (dalej cyt. CT), 30.

¹⁴ Por. J. Ratzinger, *Przekazywanie i źródła wiary*, w: *Powstanie i znaczenie Katechizmu Kościoła Katolickiego w wypowiedziach Jana Pawła II i kardynała Josepha Ratzingera*. Wprowadzenie, tłumaczenia i opracowanie J. Królikowski, Poznań 1997, s. 69.

¹⁵ Tamże, s. 70.

¹⁶ Zob. W. Osiał, *Narodziny Katechizmu Kościoła Katolickiego a posoborowa odnowa katechezy*, „Warszawskie Studia Teologiczne” 4(2015), s. 189-193.

Decydującym momentem refleksji było życzenie Nadzwyczajnego Synodu Biskupów z 1985 roku, aby „został opracowany katechizm lub kompendium nauki katolickiej w dziedzinie wiary i moralności, który stałby się niejako punktem odniesienia dla katechizmów lub kompendiów opracowanych w różnych krajach”¹⁷. Nie było to wołanie o dyrektorium, jak to miało to miejsce na Soborze, ale wyraźna prośba o katechizm, który byłby zasadniczym punktem odniesienia dla katechizmów krajowych i diecezjalnych. Sekretariat Synodu uznał redakcję katechizmu za jedno z czterech zadań priorytetowych¹⁸. Ogłoszenie Katechizmu w 1992 roku należy zaliczyć, według słów Jana Pawła II, do „najdonioślejszych wydarzeń najnowszej historii Kościoła”, a w samym Katechizmie należy widzieć pożyteczny dar odpowiadający potrzebom Kościoła¹⁹.

2. Narodziny Dyrektorium a Katechizm

Jak już zostało zasygnalizowane, duży wpływ na powstanie Dyrektorium miała publikacja *Katechizmu Kościoła Katolickiego*. Katechizm wnosił nowe impulsy i nadawał kierunki rozwoju katechezy wobec wyzwań kulturowych i pastoralnych. Był odpowiedzią na realne potrzeby nowych czasów. Trafnie wyraził tę prawdę A. Canizares w jednej ze swoich refleksji: „w ostatnich 30 latach dokonała się wielka odnowa katechetyczna odzwierciedlająca w jakiejś mierze i uwzględniająca treściowo odnowę teologiczną jako taką. Pojawiło się tym samym w katechezie wiele nowych treści i problemów. To z kolei spowodowało konieczność dokonania pewnej syntezy integrującej w sposób harmonijny, to co trwałe w tradycji, z tym co nowe, a ważne i prawdziwe; konieczność organicznego i pełnego wykładu tego, w co wierzył i wierzy Kościół; konieczność ukazania tego w sposób pewny, bezpieczny, zdolny ożywiać wiarę wierzących, umacniać komunie kościelną, a więc ich łączność z całym Kościołem, ożywiać ducha ewangelizacyjnego oraz obecność chrześcijaństwa w spoganiałym świecie”²⁰.

Można wskazać kilka płaszczyzn oddziaływania Katechizmu. Przede wszystkim pojawienie się Katechizmu rodziło podstawowe pytanie o wizję katechezy w relacji do jego funkcji i treści. Stawiano sobie następujące pytanie: jak powinna wyglądać katecheza respektująca wymagania Katechizmu? Kryjący się w Katechizmie model nauczania nie zgadzał się przecież z niektórymi kierunkami odnowy katechezy.

¹⁷ Nadzwyczajny Synod Biskupów 1985. *Relacja końcowa*, w: *Powstanie i znaczenie Katechizmu Kościoła Katolickiego w wypowiedziach Jana Pawła II i kardynała Josepha Ratzingera*, dz. cyt., s. 20.

¹⁸ Pozostałe trzy zadania dotyczyły: redakcji Kodeksu kanonów Kościołów wschodnich, statusu teologicznego konferencji biskupów oraz refleksji nad aplikacją zasady pomocniczości w życiu Kościoła.

¹⁹ Zob. Jan Paweł II, *Nowy katechizm darem dla wszystkich*, w: *Powstanie i znaczenie Katechizmu Kościoła Katolickiego w wypowiedziach Jana Pawła II i kardynała Josepha Ratzingera*, dz. cyt., s. 46.

²⁰ A. Canizares, *O nowym Katechizmie Kościoła Katolickiego*, „Communio” 4(1994) (wyd. polskie), s. 40.

Pojawiające się kontrowersyjne formy katechezy były natomiast wynikiem braku jednoznacznego rozumienia katechizowania. Tak więc można wręcz uważać za dzieło Opatrzności fakt, że po opublikowaniu *Katechizmu* zaczęto zastanawiać się, jakiej katechezy potrzebuje Kościół²¹.

Warto zauważyć, że w samym *Katechizmie* została wyrażona decyzja, aby podejmować refleksję nad katechezą, która będzie potrafiła wprowadzić w praktykę zawarte w nim treści. Czytamy, że „*Katechizm* nie proponuje adaptacji wykładu i metod katechetycznych, jakich wymagają różnicowania kultury, wieku, dojrzałości duchowej oraz sytuacji społecznych i eklezjalnych tych, do których kieruje się katecheza. Niezbędne adaptacje w tym zakresie dotyczą przystosowanych katechizmów, a jeszcze bardziej tych, którzy nauczają wiernych”²².

W kontekście pytań o wizję katechezy zawartą w *Katechizmie* pojawiły się pytania o kwestie bardziej szczegółowe. Duże wyzwanie stanowiła relacja pomiędzy katechezą doktrynalną a katechezą antropologiczną. To złożony problem troski o przekaz doktryny w obliczu nowych nurtów odnowy antropologicznej, która, jak zostało wspomniane, nie zawsze właściwie akcentowała rolę treści doktrynalnych. Było to poszukiwanie modelu katechezy, która będzie otwarta na proces odnowy, z drugiej zaś zachowa integralność przekazu wiary. Innymi słowy chodziło o znalezienie drogi dla zachowania zasady wierności Bogu i człowiekowi w katechezie. Temu zadaniu miało sprostać nowe *Dyrektorium*.

Pytanie rodziła kwestia aktualności II rozdziału z III części *Ogólnej Instrukcji Katechetycznej* zatytułowanego „Ważniejsze elementy chrześcijańskiego orędzia”. Wyznaczał on treści katechezy i kryteria ich przekazu. Dotyczyło to szczególnie treści powstających katechizmów²³. Można w jakiejś mierze powiedzieć, że spełniał on funkcje oczekiwanego katechizmu powszechnego²⁴. Kiedy więc pojawił się *Katechizm* wyznaczający treść nauczania powstało pytanie o aktualność wskazań *Ogólnej Instrukcji Katechetycznej*.

Publikacja *Katechizmu* była wyraźnym znakiem zwrócenia uwagi na ważność doktryny w katechezie. Tym samym rodziło się pytanie o jej miejsce w ewangelizacyjnej wizji katechezy, koniecznej ze względu na zjawisko kryzysów wiary. Nowe *Dyrektorium* musiało również sprostać i temu wyzwaniu.

²¹ Zob. C. Bissoli, *Dyrektorium ogólne o katechizacji*, art. cyt., s. 19.

²² KKK 24.

²³ Zob. M. Simon, *Un Catéchisme universel pour l'Église catholique. Du Concile de Trente à nos jours*, Leuven 1992, s. 287-292.

²⁴ Na Soborze Watykańskim II dano pierwszeństwo opracowaniu dyrektorium dla uporządkowania dzieła całej katechezy. Zob. Sobór Watykański II, Dekret o posłudze pasterskiej biskupów *Christus Dominus*, 28.X.1965, n. 44. Warto jednak wiedzieć, że temat katechizmu pojawiał się dosyć często w pracach soborowych szczególnie na etapie przygotowawczym. Złożone i trudne prace nad *Katechizmem* odłożono jednak w czasie. Zob. M. Simon, *Un Catéchisme universel pour l'Église catholique*, dz. cyt., s. 132-284; J. M. Giménez, *Un catecismo para la Iglesia universal. Historia de la iniciativa desde su origen hasta el Sínodo Extraordinario de 1985*, Pamplona 1987, s. 124-151.

3. Komplementarność dokumentów

Katechizm Kościoła Katolickiego i *Dyrektorium ogólne o katechizacji* to dwa komplementarne dokumenty, które uzupełniają się wzajemnie. Katechizm „wykłada wiarę Kościoła i naukę katolicką, poświadczoną przez Pismo Święte, Tradycję apostołską i Urząd Nauczycielski Kościoła”²⁵. To normatywna synteza całości wiary katolickiej zatwierdzona mocą władzy apostołskiej. Jako *catechismus maior* skierowany jest przede wszystkim do tych, którym zostało powierzone dzieło katechizacji, to znaczy do biskupów, kapłanów, katechetów i redaktorów katechizmu²⁶. Jakkolwiek pierwszymi adresatami katechizmu są osoby odpowiedzialne za dzieło katechizacji, to jednak został on przekazany również wszystkim wiernym, którzy pragną poznać głębiej własną wiarę²⁷.

Dyrektorium ogólne o katechizacji zawiera natomiast fundamentalne zasady teologiczno-duszpasterskie, zaczerpnięte z dokumentów Kościoła, służące jak najlepszemu prowadzeniu katechezy. Jest to narzędzie o charakterze ukierunkowującym, zatwierdzone przez Kościół, które ma być pomocą dla katechezy.

Bardzo wymownym znakiem komplementarności dokumentów jest brak w *Dyrektorium* osobnego rozdziału poświęconego wykładowi treści wiary, który to, jak zostało powyżej już wspomniane, był obecny w *Dyrektorium* z 1971 roku. Nowe *Dyrektorium*, kiedy dotyka problemu treści katechezy, odsyła wyraźnie do *Katechizmu*²⁸.

Syntetyzując temat komplementarności dokumentów można stwierdzić, że *Katechizm* ukazuje treść nauczania (to, czego należy nauczać), *Dyrektorium* zaś sugeruje sposób przekazu (określa, jak nauczać zawarte w *Katechizmie* prawdy wiary)²⁹.

4. Znaczenie *Katechizmu Kościoła Katolickiego* dla katechezy

Dyrektorium ogólne o katechizacji poświęca wiele miejsca problemowi *Katechizmu Kościoła Katolickiego* i katechizmów lokalnych. Temu zagadnieniu został dedykowany cały rozdział II w części I, liczący trzydzieści siedem punktów. Jest to wyraźne zaznaczenie potrzeby katechizmu w katechezie Kościoła.

Dyrektorium powołując się na *Katechizm*, jak i na konstytucję *Fidei depositum* ogłoszoną z okazji jego publikacji, precyzyjnie określa naturę i cel *Katechizmu*. Dokument stwierdza, że „*Katechizm* ma na celu przedstawienie organicznego i syntetycznego wykładu istotnych i podstawowych argumentów nauki katolickiej,

²⁵ DOK 120; Konstytucja apostołska *Fidei depositum* (dalej cyt. FD), s. 2, w: KKK.

²⁶ Zob. FD, s. 7.

²⁷ Zob. FD, s. 8.

²⁸ Zob. DOK 120.

²⁹ Zob. P. Tomasik, *Charakterystyka Dyrektorium ogólnego o katechizacji*, w: *Katecheza Kościoła w świetle Dyrektorium ogólnego o katechizacji*, dz. cyt., s. 50.

obejmujących zarówno wiarę, jak i moralność w świetle Soboru Watykańskiego II i całości Tradycji Kościoła”³⁰. To całościowy wykład nauki wiary, w którym zostały zawarte najistotniejsze prawdy wiary i moralności katolickiej, sformułowane w sposób możliwie najbardziej kompletny, jasny i syntetyczny (non omnia, sed totum)³¹. Jest to synteza wiary o wartości uniwersalnej, dlatego różni się ona od innych dokumentów Urzędu Nauczycielskiego, które takiej syntezy nie dają. Jest inna także od katechizmów lokalnych, które służą jedynie części Ludu Bożego³².

Prawdy wiary zostały przedstawione w formie tradycyjnej, czteroczęściowej teocentrycznej strukturze, która w pierwszych dwóch swoich częściach ukazuje działanie Boga dla człowieka, natomiast w kolejnych dwóch wprowadza w moralną i modlitewną odpowiedź człowieka na Boże wezwanie. Taką strukturę katechizmu uważa się za bardzo trafne i pełne wyrażenie nauki wiary³³.

Dyrektorium przywołując konstytucję *Fidei depositum* ukazuje katechizm jako „pewną normę nauczania wiary” oraz „pożyteczne i właściwe narzędzie służące komunii eklezjalnej”³⁴. Katechizm ma na celu zachowanie jedności i czystości wiary. Kard. Ch. Schönborn nazywa ten dokument „wielką prezentacją jedności”, gdyż „zrodził się z niewzruszonego przekonania: że jego wiara jest jedną i jedyłą”³⁵. Jan Paweł II w przemówieniu do kardynałów i współpracowników Kurii Rzymskiej w dniu 28 czerwca 1986 roku podkreślił, że życzenie synodu wynikało właśnie z tego „wyjątkowo odczuwanego w całym Kościele wymagania większej jasności i pewności doktrynalnej, by położyć kres nauczaniom lub interpretacjom wiary i moralności niezgodnym między sobą lub z nauczaniem powszechnym”³⁶.

5. Katecheza ewangelizacyjna a przekaz depozytu wiary

Niewątpliwie nowością Dyrektorium jest włączenie katechezy w dynamikę ewangelizacji. Katecheza zyskuje wyraźne zadania misyjne³⁷. Ten wybór drogi

³⁰ DOK 121, KKK 11.

³¹ *Il Catechismo nella storia della Chiesa, w: Dossier informativo*, red. Commissione Editoriale del Catechismo della Chiesa Cattolica, Città del Vaticano 1992, s. 21.

³² Zob. DOK 121.

³³ Zob. G. Biancardi, *I primi cinque anni del Catechismo della Chiesa Cattolica*, „Catechesi” 68(1998)2, s. 6.

³⁴ FD s. 8.

³⁵ Zob. Ch. Schönborn, *Idee przewodnie Katechizmu Kościoła Katolickiego*, w: *W co Kościół wierzy i z czego żyje*, red. T. Panuś, Kraków 2004, s. 30. Zob. też A. Canizares, *O nowym Katechizmie Kościoła Katolickiego*, art. cyt., s. 45-48.

³⁶ Jan Paweł II, *Priorytet synodalny*, w: *Powstanie i znaczenie Katechizmu Kościoła Katolickiego w wypowiedziach Jana Pawła II i kardynała Josepha Ratzingera*, dz. cyt., s. 31

³⁷ Zob. C. Bissoli, *Di fronte al "Direttorio generale per la catechesi"*, „Catechesi” 68(1998)4, s. 21; A. Fossion, *Właściwości Dyrektorium ogólnego o katechizacji*, w: *Katecheza Kościoła w świetle Dyrektorium ogólnego o katechizacji*, dz. cyt., s. 70; T. Groome, *Holistic, Inclusive, Comprehensive*

ewangelizacji nie oznacza jednak rezygnacji z przekazu prawd wiary. Wręcz przeciwnie, Dyrektorium mówiąc o katechizmie mocno podkreśla potrzebę troski o przekaz depozytu wiary. Wyrazem tego jest wyraźne dążenie do przywrócenia wartości katechizmom czy samemu pojęciu „katechizm”³⁸. Niektórzy wyrażają nawet bardzo skrajne i niesłuszne opinie, według których pomimo tego, że dokument mówi o podejmowaniu próby inkulturowania Ewangelii współczesnemu światu, to jednak odnosi się wrażenie, że proponowany w nim model katechezy pozostaje nadal mocno skoncentrowany na informacji i poznawaniu prawd wiary³⁹.

Podkreślanie przez Dyrektorium roli katechizmu nie oznacza umniejszania pierwszorzędnej roli Pisma Świętego i Tradycji Kościoła. Dokument uważa właśnie za szczególnie ważne pogłębienie relacji Katechizmu do Pisma Świętego i do Tradycji katechetycznej Ojców Kościoła. W odniesieniu do Pisma Świętego przypomina się, że w katechetycznej posłudze słowa najważniejszym źródłem jest Pismo Święte wraz z Tradycją. Katecheza powinna być „przepełniona i przeniknięta myślą, duchem i podstawami biblijnymi i ewangelicznymi przez stały kontakt z samymi tekstami” i powinna odczytywać słowa według myśli i ducha Kościoła⁴⁰. Jest to wyraźnie przeciwstawienie się dawnemu przekonaniu, że źródłem katechezy jest przede wszystkim doktryna zawarta w katechizmie⁴¹. Przypomina się, że treść Słowa Bożego jest jednak odczytywana zawsze na dwa sposoby: jako opowiadanie historii zbawienia i jako wyjaśnienie Symbolu wiary. W takim ujęciu Katechizm odgrywa bardzo ważną rolę. Pozwala właściwie odczytywać naukę wiary w duchu Kościoła, gdyż wyraża żywą Tradycję Kościoła i jest pewną normą dla nauczania wiary. Katecheza musi być zatem inspirowana nie tylko Pismem Świętym, ale i Katechizmem. Według nauki Dyrektorium są to dwa punkty odniesienia dla katechezy, którymi winna się ona inspirować⁴².

A. Fossion dostrzega tutaj pewne niejasności i brak precyzji w mówieniu o Katechizmie jako odniesieniu dla treści katechezy. Wątpliwości budzi stwierdzenie Dyrektorium, w którym Katechizm jest wprost nazwany źródłem katechezy

Catechesis: The General Directory of Catechesis Revisited, „The LivingLight” 34(1997-1998)4, s. 66-74; B. L. Marthaler, *The Faith of the Church and Its Evangelizing Mission*, „The LivingLight” 34(1997-1998)2, s. 6-56; A. Offmański, *Pojęcie i natura katechezy*, w: *Katecheza Kościoła w świetle Dyrektorium ogólnego o katechizacji*, dz. cyt., s. 86; P. Tomasiak, *Charakterystyka Dyrektorium ogólnego o katechizacji*, art. cyt., s. 50-51.

³⁸ Zob. A. Fossion, *Właściwości Dyrektorium ogólnego o katechizacji*, art. cyt., s. 72.

³⁹ Zob. G. Bitter, *Verdorren und Keimen. Was sich in der katechetischen Landschaft zeigt*, „Herder Korrespondenz” 52(1998)1, s. 34-39.

⁴⁰ Zob. DOK 128; CT 27.

⁴¹ Zob. U. Gianetto, *A dieci anni dalla pubblicazione del Direttorio Generale per la Catechesi. 1. Attualità di una rievocazione*, „Catechesi” 77(2007-2008)1, s. 46-61; *A dieci anni dalla pubblicazione del Direttorio Generale per la Catechesi. 2. Il messaggio evangelico*, „Catechesi” 77(2007-2008)1, s. 73-80.

⁴² Zob. DOK 128. Zob. Z. Marek, *Zbawcze orędzie w posłudze katechetycznej*, w: *Katecheza Kościoła w świetle Dyrektorium ogólnego o katechizacji*, dz. cyt., s. 113-116.

obok Słowa Bożego⁴³. Niejasne jest również stwierdzenie uznające Pismo Święte i Katechizm za dwa ważne punkty odniesienia dla katechezy⁴⁴. Autor pyta się, czy nie za dużo powiedziano nazywając Katechizm źródłem katechezy? Zastosowane słownictwo postrzega jako niejasne i pełne dwuznaczności⁴⁵.

W kontekście Tradycji katechetycznej Ojców Kościoła Dyrektorium przypomina jej wielkie bogactwo doktrynalne i duszpasterskie. Przywołuje wielką wartość katechumenatu chrzcielnego i całego wieloetapowego procesu wtajemniczenia chrześcijańskiego. Stwierdza się, że *Katechizm Kościoła Katolickiego* wnosi wielką tradycję katechizmów. Wyraża się ona w podkreśleniu znaczenia wymiaru poznawczego wiary, która nie jest tylko przyłgnięciem do Boga, ale również zgodą rozumu i woli na prawdy objawione. Obok poznania wiary tradycja katechizmów akcentuje również celebrację wiary, jej świadectwo w życiu i przeżywanie na modlitwie. Prawdy katechizmowe ubogacają katechezę w jej koncepcji i treści. Chodzi o siedem kolumn treści: trzy etapy opowiadania Historii Zbawienia (Stary Testament, życie Chrystusa i historia Kościoła) oraz cztery filary wykładu: Symbol wiary, sakramenty, Dekalog i Modlitwa Pańska⁴⁶.

Przywołany powyżej A. Fossion widzi w tym dowartościowaniu Tradycji Kościoła pewną nowość w relacji do starego Dyrektorium. Jest to ważne wezwanie do rewaloryzacji Tradycji w katechezie. Dyrektorium z 1971 roku kładło nacisk na tworzenie nowych form wyrażania wiary, aby odpowiedzieć na aspiracje chrześcijan o dobrej formacji i dużym zaangażowaniu. Obecne Dyrektorium kładzie najpierw nacisk na dowartościowanie języka tradycji i pamięci chrześcijańskiej⁴⁷. Jednak ten sam autor dostrzega niebezpieczeństwo redukcji Tradycji do tekstu Katechizmu. Pyta się, czy klasyczny dwumian Pismo Święte i Tradycja może być zastąpiony dwumianem Pismo Święte i Katechizm? Czy żywa Tradycja może być identyfikowana z jednym tekstem, z konieczności zamkniętym i umiejscowionym w jednym wycinku historii?⁴⁸

6. Katecheza a katechizmy lokalne

Dyrektorium przypomina i zarazem poucza, że Katechizm stanowi punkt odniesienia dla innych katechizmów. Przywołując konstytucję *Fidei depositum* stwierdza, że nie zastępuje on katechizmów opracowanych w różnych miejscach,

⁴³ Zob. DOK 125.

⁴⁴ Zob. DOK 128.

⁴⁵ Zob. A. Fossion, *Właściwości Dyrektorium ogólnego o katechizacji*, art. cyt., s. 77.

⁴⁶ Zob. DOK 129-130.

⁴⁷ Zob. A. Fossion, *Właściwości Dyrektorium ogólnego o katechizacji*, art. cyt., s. 71-72.

⁴⁸ Zob. tamże, s. 76-77. Podobne niebezpieczeństwo zauważa G. Cravotta. Zob. *Il nuovo Direttorio per la catechesi. Tradizione e rinnovamento*, art. cyt.

zatwierdzonych przez kompetentne władze kościelne, ale powinien raczej stać się „zachętą i pomocą do opracowania nowych katechizmów lokalnych, przystosowanych do różnorodnych środowisk i kultur, a jednocześnie dbających o zachowanie jedności wiary oraz o wierność nauce katolickiej”⁴⁹.

Według nauki Dyrektorium katechizmy lokalne stanowią cenne narzędzie katechezy⁵⁰. Za głosem adhortacji *Catechesi tradendae* wzywa się Konferencje Biskupów, aby podejmowały dzieło ich opracowania⁵¹. Zostaje wyrażone piękne życzenie, aby *Katechizm Kościoła Katolickiego* i katechizmy lokalne stały się odnawiającym zaczątkiem katechezy w Kościele⁵². Katechizmom lokalnym został poświęcony cały paragraf dokumentu⁵³. Jest to rzecz całkowicie nowa w relacji do *Ogólnej Instrukcji Katechetycznej*, w której tej problematyce poświęcono tylko jeden punkt na końcu dokumentu⁵⁴.

W refleksji katechetycznej zrodziły się dyskusje wokół założenia, że katechizm jest punktem odniesienia dla katechizmów lokalnych. Kwestia ta nie była jasno i dostatecznie omówiona przy publikacji katechizmu. Podczas międzynarodowego sympozjum zorganizowanego przez Kongregację ds. Duchowieństwa w Rzymie w 1993 roku, kardynał J. T. Sanchez, ówczesny Prefekt tejże kongregacji, przedstawił propozycje interpretacji takiego założenia. Zaproponowano wówczas, aby redagowane katechizmy odzwierciedlały poczwórną strukturę *Katechizmu Kościoła Katolickiego* i mniej koncentrowały się na zagadnieniach egzystencjalnych życia człowieka. Tego rodzaju propozycje uznano za zbyt ograniczające i restrykcyjne wobec redaktorów katechizmów lokalnych⁵⁵. Z tego też powodu do tej kwestii szeroko odniesiono się w *Dyrektorium ogólnym o katechizacji*. Dokument poświęca wiele miejsca tematowi redakcji i zadań katechizmów lokalnych, i co ważne, pozostawia dużo więcej swobody w ich opracowywaniu. Stwierdza, że katechizm został „zaproponowany jako doktrynalny punkt odniesienia, ale nie chce się przez niego narzucić całemu Kościołowi określonej konfiguracji katechizmu”⁵⁶. Jest to stanowisko zdecydowanie odmienne od wcześniejszych wypowiedzi Kongregacji.

⁴⁹ DOK 131. FD, s. 9. Zob. też J. Ratzinger, *Wykład nauczania chrześcijańskiego dla współczesnego człowieka*, w: *Powstanie i znaczenie Katechizmu Kościoła Katolickiego w wypowiedziach Jana Pawła II i kardynała Josepha Ratzingera*, dz. cyt., s. 105.

⁵⁰ Por. DOK 131.

⁵¹ Por. tamże.

⁵² Por. DOK 136.

⁵³ Zob. DOK 131-136.

⁵⁴ Zob. DCG 119. Zob. też C. Bissoli, *Di fronte al "Direttorio generale per la catechesi"*, art. cyt., s. 22.

⁵⁵ Zob. G. Biancardi, *I primi cinque anni del Catechismo della Chiesa Cattolica*, art. cyt., s. 11.

⁵⁶ DOK 135. Zob. też A. Fossion, *Właściwości Dyrektorium ogólnego o katechizacji*, art. cyt., s. 73.

7. Katechizm wystarczającym narzędziem dla pokonania kryzysu wiary?

Wraz z publikacją Katechizmu zrodziły się dyskusje nie tylko nad potrzebą i rolą katechizmu powszechnego w Kościele, ale również nad samą potrzebą katechizmu jako narzędzia katechezy. Już w latach osiemdziesiątych ubiegłego stulecia, szczególnie pod wpływem słynnych konferencji kard. Ratzingera i podjętych prac nad katechizmem, zaczęto dyskutować nad rolą katechizmu w procesie formacji wiary. Poddano refleksji zauważone przez kardynała „ubóstwo nowej katechezy” spowodowane brakiem odróżnienia doktrynalnego «tekstu» katechizmu od jego komentarzy, czym innym bowiem powinno być kompendium doktryny (katechizm) i czym innym jej mediacja i wszelkie kwestie typu psycho-pedagogicznego i dydaktycznego (komentarze, podręczniki, pomoce dydaktyczne)⁵⁷. Według kardynała J. T. Sancheza rozpoczęta debata katechetyczna dotknęła tutaj samego pojęcia „katechizmu”⁵⁸. Postawiono istotne pytanie, czy można słusznie nazywać katechizmem jakieś kompendium doktryny przekazujące naukę wiary bez zastosowania zasad pedagogii i metodyki nauczania?

Widząc kryzys wiary pytano, w jakim stopniu jest on wynikiem kryzysu katechizmu i katechezy doktrynalnej? Stawiano pytanie, czy sama nauka katechizmu jest w stanie pokonać kryzys wiary? Pytano dalej, jak zatem uczyć, aby zachowując wierność doktrynie zachować jednocześnie wierność samemu człowiekowi.

Zauważono ponadto, że sam temat katechizmu pozostaje uwarunkowany wieloma złożonymi problemami całego pastoralnego działania Kościoła, zarówno w historii, jak i w czasach współczesnych. Powoływano się na prawdę, że na przestrzeni wieków katechizm nie zawsze był jedynym i niezastąpionym narzędziem formacji wiary. Nie było jednej formy katechizmu, gdyż funkcjonowały różne jego modele w zależności od uwarunkowań adresatów i środowisk. Katechizm jest też zależny od samej wizji katechezy i całego procesu formacji wiary, od przyjętej eklezjologii, od miejsca i roli teologii i magisterium Kościoła w katechezie, od wyzwań związanych z potrzebą odnowy procesu inicjacji chrześcijańskiej i ewangelizacji⁵⁹.

Dyrektorium wpisuje się w tę złożoną debatę nad katechizmem. Dokument widzi współczesne wyzwania, ale nie rezygnuje z przekazu doktryny. Nie pozwala odrzucić katechizmów i widzi w nich ważne narzędzie nauki wiary. Przypomina, że „wśród wszystkich narzędzi katechetycznych najważniejsze miejsce zajmują katechizmy. Ich znaczenie wynika z faktu, że orędzie jakie przekazują, jest uznane

⁵⁷ Zob. J. Ratzinger, *Przekazywanie i źródła wiary*, art. cyt., s. 86.

⁵⁸ Zob. J. T. Sanchez, *Il catechismo della Chiesa Cattolica e la sua inculturazione nei Catechismi locali*, w: *Il Catechismo della Chiesa Cattolica. Dimensioni, caratteristiche, contenuti*, Città del Vaticano 1993, s. 42-47.

⁵⁹ Zob. E. Alberich, *La questione del catechismo: uno sguardo al passato e prospettive di avvenire*, w: *Il catechismo ieri e oggi. Studi sul significato dei catechismi nel passato e nel presente della catechesi della Chiesa*, red. E. Alberich, U. Gianetto, Leumann (Torino) 1987, s. 8-9.

za autentyczne i własne przez pasterzy Kościoła”.⁶⁰ Oczywiście nie odrzuca się innych narzędzi katechezy i dopuszcza się ich różnorodność.

Ta konieczność katechizmów musi być odczytywana w szerszym kontekście potrzeby znajomości prawd wiary. Rezygnacja z doktryny uderza tak naprawdę w samą naturę katechezy. Katecheza, jak uczy adhortacja *Catechesi tradendae*, jest przeciwieństwem „wychowywaniem w wierze dzieci, młodzieży i dorosłych, obejmuje przede wszystkim nauczanie doktryny chrześcijańskiej, przekazywane na ogół w sposób systematyczny i całościowy, dla wprowadzenia wierzących w pełnię życia chrześcijańskiego”⁶¹. W takim duchu Dyrektorium przypomina, że „ten, kto spotkał Chrystusa, pragnie poznać Go możliwie najbardziej, jak również pragnie poznać zamysł Ojca, który Go posłał. Poznanie treści wiary (fides quae) jest wymagane przez przyłgnięcie do wiary (fides qua)”⁶².

Streszczenie

Dyrektorium ogólne o katechizacji i *Katechizm Kościoła Katolickiego* to dwa niezwykle ważne dokumenty katechezy, które łączą się wzajemnie w swoich treściach i katechetycznych zadaniach. Dokumenty powstały w latach dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku, naznaczonych wieloma poważnymi wyzwaniami pod adresem katechezy w drugiej połowie XX wieku. Odzwierciedlają w sobie pojawiające się wówczas problemy, jak i działania Kościoła zmierzające do ich rozwiązania. Artykuł stanowi próbę głębszego spojrzenia na różnorodne relacje, które łączą te dwa dokumenty. Według Autora ich poznanie pozwala głębiej spojrzeć na wizję i dzieło katechezy Kościoła w naszych czasach. Zostały omówione następujące zagadnienia: geneza dokumentów, komplementarność ich treści i funkcji, znaczenie Katechizmu dla katechezy i przekazu depozytu wiary, relacje Katechizmu z katechizmami lokalnymi. Na koniec stawia się pytanie o wystarczalność katechizmu powszechnego czy katechizmów lokalnych dla pokonania współczesnych trudności w katechetycznej posłudze Kościoła.

Słowa kluczowe: Dyrektorium ogólne o katechizacji, Katechizm Kościoła Katolickiego, historia katechezy.

GENERAL DIRECTORY FOR CATECHESIS AND THE UNIVERSAL CATECHISM OF THE CATHOLIC CHURCH

Summary

The article is an attempt to show the most important questions concerning the relations between General Directory for Catechesis of 1997 and Catechism of the Catholic Church of 1992. The deep relationship between those two documents is the subject treated with

⁶⁰ DOK 284.

⁶¹ CT 18.

⁶² DOK 85.

a special attention. The theme is analyzed in the view of documents' redacting history and the process of renewing of catechesis in second half of XX century. Author describes the following topics: genesis of documents, their complimentary character, the importance of the Catechism for catechesis, its role in transmission of Christian doctrine and in creating local catechisms. Finally the author emphasizes that the Catechism of the Catholic Church presents itself as a synthesis of faith of the whole Church; is the symbol of the unity and purity of faith and should be perceived as the fruit of cooperation of the whole Church. Despite many advantages of Catechism, it is not free of criticism, arising discussions and polemics. The article is ended with the reflection of the question: is the catechism sufficient to overcome the difficulties of religious formation of man today?

Keywords: General Directory for Catechesis, Catechism of the Catholic Church, history of catechesis.

DIRETTORIO GENERALE PER LA CATECHESI E IL CATECHISMO DELLA CHIESA CATTOLICA

Riassunto

Direttorio Generale per la Catechesi e il Catechismo della Chiesa Cattolica sono due documenti molto importanti per la catechesi che si collegano l'un l'altro nel loro contenuto e nei compiti di catechesi. I documenti sono stati creati negli anni novanta del secolo scorso, segnato da molte sfide significative per la catechesi nella seconda metà del XX secolo. Essi riflettono problemi allora emergenti e le attività della Chiesa volti per risolverli. Questo articolo è una prova di approfondire la varietà di rapporti che legano questi due documenti. Secondo l'Autore venir a conoscerli permetterà di vedere più in profondità la visione e l'opera di catechesi della Chiesa nel nostro tempo. I seguenti problemi sono stati discussi: l'origine dei documenti, la complementarietà del loro contenuto e della funzione, l'importanza del Catechismo per la catechesi e per la trasmissione del deposito della fede, la relazione del Catechismo con il catechismi locali. Alla fine si pone la questione dell'adeguatezza del catechismo universale o dei catechismi locali per superare le difficoltà odierne al ministero catechetico della Chiesa.

Parole chiave: il Direttorio Generale per la Catechesi, il Catechismo della Chiesa cattolica, la storia della catechesi.

Bibliografia:

Alberich E., *Fede et esperienzanel movimento catechistico post-conciliare (Istanze, realizzazioni, problemi)*, w: P. Damu (red.), *Fede et esperienzanellacatechesi. Riflesione globale sul problema e orientamenti per la catechesi dei preadolescenti, adolescenti e giovani*, Leumann (Torino) 1982.

Alberich E., *La questione del catechismo: uno sguardo al passato e prospettive di avvenire*, w: *Il catechismo ieri e oggi. Studi sul significato dei catechismi nel passato e nel presente della catechesi della Chiesa*, red. E. Alberich, U. Gianetto, Leumann (Torino) 1987.

- Biancardi G., *I primi cinque anni del Catechismo della Chiesa Cattolica*, "Catechesi" 68(1998)2.
- Bissoli C., Di fronte al "Direttorio generale per la catechesi", „Catechesi” 68(1998)4.
- Bissoli C., *Dyrektorium ogólne o katechizacji*, w: *Katecheza Kościoła w świetle Dyrektorium ogólnego o katechizacji*, Kraków 1999.
- Bitter G., *Verdorren und Keimen. Was sich in der katechetischen Landschaft zeigt*, „Herder Korrespondenz“ 52(1998)1.
- Boyer A., *Du catéchisme vécu au catéchisme missionnaire*, Paris 1949.
- Canizares A., *O nowym Katechizmie Kościoła Katolickiego*, „Communio” 1994 nr 4.
- Cravotta G., *Il nuovo Direttorio per la catechesi. Tradizione e rinnovamento*, "Itinerarium" 6(1998)n. 10.
- Dreissen J., *Diagnose des Holländischen Katechismus*, Freiburg-Basel-Wien 1968.
- Fossion A., *Właściwości Dyrektorium ogólnego o katechizacji*, w: *Katecheza Kościoła w świetle Dyrektorium ogólnego o katechizacji*, Kraków 1999.
- Gevaert J., *La dimensione esperienziale della catechesi*, Torino 1984.
- Gianetto U., *A dieci anni dalla pubblicazione del Direttorio Generale per la Catechesi. 1. Attualità di una rievocazione*, "Catechesi" 77(2007-2008)1.
- Gianetto U., *A dieci anni dalla pubblicazione del Direttorio Generale per la Catechesi. 2. Il messaggio evangelico*, "Catechesi" 77(2007-2008)1.
- Gianetto U., Ruch katechetyczny, w: *Słownik Katechetyczny*, red. J. Gevaert, K. Misiaszek (red. wyd. polskiego), Warszawa 2007, s. 805-807.
- Giménez CJ.M., *Un catecismo para la Iglesia universal. Historia de la iniciativa desde su origen hasta el Sínodo Extraordinario de 1985*, Pamplona 1987.
- Godin H., Daniel Y., *La France, pays de mission?*, Paris 1943.
- Groome T., *Holistic, Inclusive, Comprehensive Catechesis: The General Directory of Catechesis Revisited*, „The LivingLight” 34(1997-1998)4.
- Gropo G., *Cauto rinnovamento e integrità del contenuto*, „Orientamenti pedagogici” 27(1980)11.
- Il Catechismo nella storia della Chiesa*, w: *Dossier informativo*, red. Commissione Editoriale del Catechismo della Chiesa Cattolica, Città del Vaticano 1992.
- Jan Paweł II, Adhortacja apostołska *Catechesi tradendae*, Rzym 16.10.1979.
- Jan Paweł II, *Nowy katechizm darem dla wszystkich*, w: *Powstanie i znaczenie Katechizmu Kościoła Katolickiego w wypowiedziach Jana Pawła II i kardynała Josepha Ratzingera*, Wprowadzenie, tłumaczenia i opracowanie J. Królikowski, Poznań 1997.
- Jan Paweł II, *Priorytet synodalny*, w: *Powstanie i znaczenie Katechizmu Kościoła Katolickiego w wypowiedziach Jana Pawła II i kardynała Josepha Ratzingera*, Wprowadzenie, tłumaczenia i opracowanie J. Królikowski, Poznań 1997.
- Katechizm Kościoła Katolickiego, Poznań 1994
- Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Dyrektorium ogólne o katechizacji*, Rzym 1997, wyd polskie Poznań 1998
- Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Ogólna Instrukcja Katechetyczna*, Rzym 11 IV 1971.

- Kuiper V.-M., „*Hauptsünden*” des holländischen Katechismus, Zürich 1967.
- Marek Z., *Zbawcze orędzie w posłudze katechetycznej*, w: *Katecheza Kościoła w świetle Dyrektorium ogólnego o katechizacji*, Kraków 1999.
- Marthaler B.L., *The Faith of the Church and Its Evangelizing Mission*, „The LivingLight” 34(1997-1998)2.
- Nadzwyczajny Synod Biskupów 1985. *Relacja końcowa*, w: *Powstanie i znaczenie Katechizmu Kościoła Katolickiego w wypowiedziach Jana Pawła II i kardynała Josepha Ratzingera*, Wprowadzenie, tłumaczenia i opracowanie J. Królikowski, Poznań 1997.
- Offmański A., *Pojęcie i natura katechezy*, w: *Katecheza Kościoła w świetle Dyrektorium ogólnego o katechizacji*, Kraków 1999.
- Osiał W., *Narodziny Katechizmu Kościoła Katolickiego a posoborowa odnowa katechezy*, „Warszawskie Studia Teologiczne” 4(2015).
- Panuś T., *Główne kierunki katechetyczne XX wieku*, Kraków 2001.
- Rahner K., Greinacher N., *Grundzüge der Gegenwartssituation*, w: *Handbuch der Pastoraltheologie*, Band II/1, red. F.X. Arnold i inni, Freiburg-Basel-Wien 1966.
- Ratzinger J., *Przekazywanie i źródła wiary*, w: *Powstanie i znaczenie Katechizmu Kościoła Katolickiego w wypowiedziach Jana Pawła II i kardynała Josepha Ratzingera*. Wprowadzenie, tłumaczenia i opracowanie J. Królikowski, Poznań 1997.
- Ratzinger J., *Teologia e predicazione nel Catechismo olandese*, w: *Dogma e predicazione*, red. J. Ratzinger, Brescia 1973.
- Ratzinger J., *Wykład nauczania chrześcijańskiego dla współczesnego człowieka*, w: *Powstanie i znaczenie Katechizmu Kościoła Katolickiego w wypowiedziach Jana Pawła II i kardynała Josepha Ratzingera*, Wprowadzenie, tłumaczenia i opracowanie J. Królikowski, Poznań 1997.
- Sanchez J.T., *Il catechismo della Chiesa Cattolica e la sua inculturazione nei Catechismi locali*, w: *Il Catechismo della Chiesa Cattolica. Dimensioni, caratteristiche, contenuti*, Città del Vaticano 1993.
- Schönborn Ch., *Idee przewodnie Katechizmu Kościoła Katolickiego*, w: *W co Kościół wierzy i z czego żyje*, red. T. Panuś, Kraków 2004.
- Schoonenberg P., *Révélation et expérience*, „Lumen Vitae” 1970 nr 25.
- Simon M., *Un Catéchisme universel pour l'Église catholique. Du Concile de Trente à nos jours*, Leuven 1992.
- Sobór Watykański II, Dekret o posłudze pasterskiej biskupów *Christus Dominus*, Rzym 28.X.1965.
- Sobór Watykański II, Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*, 7 XII.1965, n. 4-10 (dalej cyt. KDK);
- Tomasik P., *Charakterystyka Dyrektorium ogólnego o katechizacji*, w: *Katecheza Kościoła w świetle Dyrektorium ogólnego o katechizacji*, Kraków 1999.